

EGY 17. SZÁZADI FŐÚRI TEMETKEZŐHELY

NÁDASDY FERENC ORSZÁGBÍRÓ ÉS A LÉKAI ÁGOSTON-RENDI TEMPLOM
NÁDASDY-KRIPTÁJÁNAK KIALAKÍTÁSA

„Bizonyosabb tovább tartó lakó helye embernek az ő sírjánál nincs, ha az kevesebb ideig tartó házáira oly szorgos gondja vagyon, méltábban lehet ítélet napjáig tartó nyugodalmára.”¹ – írta Nádasdy Ferenc a lékai családi sírbolt és Ágoston-rendi templom és kolostor alapkövetételére szóló meghívójának szövegében, 1656-ban.² Lékán a középkorban ferencesek telepedtek meg, és ott templomot és kolostort emeltek, ezt azonban a Bécs ellen vonuló török csapatok feldúlták, majd lerombolták 1532-ben.³ A Nádasdy Ferenc országbíró által alapított, és 1669-ben Sennyey István veszprémi püspök által felszentelt templom és mellette a kolostor azonban ma is áll.⁴ Nem a lékai volt Nádasdy Ferenc egyetlen templomalapítása: a lorettomi (ma: Loretto, Burgenland) szervita templom és kolostor nem sokkal az országbíró halála után jutott a pusztulás sorsára: 1683-ban a Bécs környékén fosztogató török hadak rabolták ki és gyújtották fel.⁵

Lékát elkerülte mind a török pusztítás, mind az az ugyancsak szerencsétlen sors, hogy idegen kezek alatt tönkremenjen. Utóbbi történt a császári udvar által birtokba vett pottendorfi uradalommal, ahol Nádasdy élete utolsó tíz évének legnagyobb részét töltötte, és ahol saját udvari központját kialakította.⁶ A Tolentinói és Myrai Szent Miklós titulusát egyszerre viselő templom azonban ma is tekintélyesen foglalja el helyét a kis osztrák falu (Lockenhaus) egy magasabb pontján, és a középkori eredetű várral együtt impozáns látvánnyal szolgál az arra utazónak (1. kép). A Nádasdyak reprezentatív temetkezőhelye eddig elkerülte a hazai történeti kutatás érdeklődését, és bár a művészettörténész szakmának tudomása van a templomról, annak újíto szerepéről a magyar építészettörténetben, említésére csak különböző összefoglaló munkákban,

1. Léka, Ágoston-rendi templom

2. Nadasdy Tamás (†1562) és Kanizsai Orsolya kettős síremléke

összegző tanulmányokban volt példa.⁷ Ugyanilyen sors jutott a síremlékeknek és a felső templom ol-tárainak is.⁸ Jelen tanulmány a lékai épületegyüttes 1669-es állapotából kiindulva arra tesz kísérletet, hogy azt egy komplex történeti vizsgálat tárgyává tegye, amelyben művészet-, politika-, társadalom- és kultúrtörténeti hangsúlyok váltják egymást. Az elmúlt években – főleg német nyelvterületen – több monográfia és tanulmánykötet világított rá a temetkezőhelyek és a síremlékművészet reprezentatív emlékeinek politika- és társadalomtörténeti forrásértékére, amelyek eredményei a későbbiekben fontos támaszpontjai lehetnek a hasonló módszereket használni kívánó hazai tudományos munkáknak.⁹ Az elmúlt két évtizedben természetesen már születtek olyan írások, amelyek a magyar emlékanyagot a külföldi tudományos eredményeket is figyelembe véve vizsgálták.¹⁰ Ezek problémafelvetéseit, analógiás lehetőségeit jelen tanulmány sem kívánja figyelmen kívül hagyni. A lékai templom földrajzi elhelyezkedése és a mecénás széleskörű, nyugat-európai utazások során bővült műveltsége, birtokainak a bécsi udvar – kulturális – vonzáskörzetében való elhelyezkedése azonban szükségessé teszi,

hogy az emlékegyütttest elsősorban a császári és királyi székvároshoz kötődő művészeti emlékanyaggal összevetve és az udvarból kisugárzó kulturális hatások következményeként vizsgáljuk. A „vizsgálati körhöz” természetesen a korabeli magyar főúri mecénatúra dunántúli, és egyes felső-magyarországi emlékei is hozzátartoznak.

A Nadasdy-kripta és a lékai Ágoston-rendi templom

Azzal, hogy Nadasdy Ferenc Lékán kegyúri templomot építtetett és a templom főhajója alatt családi sírboltot alapított, olyan egyedi emlékegyütttest teremtett, amely a Magyar Királyság területén korábban nem létezett, és közvetlenül utána sem talált követőkre egészen a 19. századig: nevezetesen, hogy a felső templom – amelyből teljességgel kiszorultak a halotti kultusz tárgyi elemei – alaprajzát követő tágas kripta csak az ő családtagjainak méretes tumbáit fogadta be.¹¹ Amikor a komplexum 1669-ben elkészült, csupán két síremlék állt a hatalmas térben: Nadasdy Tamás és Kanizsai Orsolya kettős tumbája és az országbíró felesége és

3. Nádasdy (III.) Ferenc (+1671) és Esterházy Anna Julianna (+1669) kettős síremlékének déli oldala

magá számára emeltetett síremléke. Valószínűsíthető, hogy Nádasdy halálakor már elkészült feleségével közös tumbája is, hiszen hitvese, Esterházy Anna Julianna már 1669. január 22-én elhunyt Pottendorfban.¹² A templom és a kriptá alapköltételének meghívójából kiderül, hogy az országbírónak mindenképpen szándékában állt egy családi mauzóleum létrehozása.¹³ Merőben szokatlan képet nyújthatott akkoriban a zsúfolt kriptákhoz szokott szemnek az, hogy ebben a nyolc erőteljes pillérrel tagolt, hatalmas térben – a templom apszisa alatt elhelyezkedő kis oltár mellett – csupán két nagyméretű tumba állt. A szarkofágok eredeti elhelyezését joggal vélhetjük mai felállítási helyükkel megegyezőnek: a templom főhajójából díszlépcső vezet a kriptá középtengelyébe, a négy középső pillér övezte téregységbe.¹⁴ Napjainkban a tumbák ebben a középső tengelyben, pillérektől övezve, egymással szemben helyezkednek el: a déli falhoz közel Nádasdy Tamás nádoré és felesé-

gée (2. kép), az északi fal mellett Nádasdy Ferenc országbíróé és hitveséé (3–4. kép). Utóbbi helyét a templom külső falán elhelyezett kettős címer is mutatja (5. kép).

Mindeközben a templomtérből hiányoztak (hiányoznak ma is) a halottakra való emlékezés festett és faragott képei. A főhajó, az oldalhajók, a kápolnák és a pillérek falait betöltő nagy epitáfiumok, halotti címerek és a padozatban elhelyezett – a 17. század második felében már többnyire csak feliratos – sírkövek az általános gyakorlat szerint azt a feladatot töltötték be, hogy hirdessék: a kriptában a főrend tagja vagy nagyobb méltóság egykori viselője nyugszik. A lékai templom tere azonban – vélhetően a harcos konvertita Nádasdy Ferenc koncepciójának megfelelően – a vallás gyakorlásának színterévé vált; az elmélyülés, és az azt segítő szertartások helyszínévé. Ezt a díszítőprogram elgondolója – véleményünk szerint maga az országbíró – a barokk katolicizmus devóciós képeinek a térben való,

4. Nádasdy (III.) Ferenc és Esterházy Anna Julianna kettős síremlékének homlokoldala a címerekkel

„a megfelelő mértéket ismerő” felsorakoztatásával érte el. Egy életének hajnalán katolizált, Rómát és Bécset, a katolikus propaganda akkori fellegvárait többször megjárt főúr teljességgel tisztában volt azoknak a képi eszközöknek használati módjával, amelyeket a *propaganda fide* szolgálatába állíthatott. Nádasdy két festményt rendelt az I. Lipót udvarában dolgozó, németalföldi származású Jan Thomastól; egy Szent Sebestyént és egy Alexandriai Szent Katalint ábrázolót, amelyek ma is láthatók a templomban, a sekrestye bejárata fölött.¹⁵

Nem Jan Thomas az egyetlen olyan a lékai építkezéseken és dekorációs munkálatokon foglalkoztatott művész, aki I. Lipót bécsi udvarának megrendeléseiben is dolgozott. A lékai templom harangját a bajor származású Balthasar Herold öntötte, akinek műhelyében készültek a bécsi Am Hof Mária-oszlopának bronzalakjai is.¹⁶ A legfontosabb kérdés azonban még tisztázásra vár. A templom építőmestere a sienai származású Pietro Orsolino volt,¹⁷ akit egyes feltételezések szerint Nádasdy 1642-es itáliai utazása alkalmával ismert meg.¹⁸ Amint arról a templom külső kiképzése árulkodik, Orsolino itáli-

ai származása és szülőföldjén szerzett fiataalkori tapasztalatai ellenére sem tartozott az újító építészeti megoldásokat északra közvetítő mesterek közé.¹⁹ Szembetűnő a kontraszt a provinciális külső kialakítás, és az alaprajz meglehetősen modern – a hazai emléktárgyakban egyenesen újító – mivolta között, ami arra enged következtetni, hogy amíg a kivitelezést minden bizonnyal Orsolino irányította, addig a tervek egy az új hatások iránt fogékony, invenciózusabb mester munkái, akit megintcsak a bécsi udvari környezetben kell keresnünk.²⁰ A lékai templom ovális alaprajzában az újkor itáliai előképeit és párhuzamait a hazai szakirodalom több esetben is tárgyalta.²¹ Kiegészítések még így is tehetők – már csak azért is, mert napjainkra tanulmányok bizonyították az országbíró mecenatúrájának tervszerűségét és abban Nádasdy gyakori koncipiátori szerepét. Ezért is illendő megjegyeznünk, hogy Nádasdy Ferenc első római útján, fiataalkori *Kavalierstourja* alkalmával már láthatta Borromini ovális alaprajzú, a templomtér alatt végighúzódnó, tágas kriptával rendelkező templomát, a San Carlo alle Quattro Fontanét.²²

Nádasdy Tamás nádor és Kanizsai Orsolya kettős tumbája 16. századi síremlékművészetünk kiemelkedő darabja. Jelentőségét eddig csupán néhány kutató ismerte fel, tudományos feldolgozására azonban napjainkig nem került sor. Balogh Jolán a Domanovszky Sándor által szerkesztett *Magyar Művelődéstörténet* sorozatának a 16–17. század történetével foglalkozó kötetében említette először a reneszánsz és a késő gótika stílusjegyeit egyaránt magán hordozó síremléket, ahol először került közlésre a tumba fotója is.²³ Az emléket hosszú évtizedekig övező csendet Mikó Árpád törte meg néhány évvel ezelőtt, amikor az *Idővel paloták...* című kötetben, a késő reneszánsz és kora barokk síremlékművészettel foglalkozó tanulmányában néhány sort szentelt a tumba sírládájának és fedlapjának leírására, valamint először közölt képet a fedlapról.²⁴ A sírláda és a fedlap bizonyosan két különböző mester vagy műhely alkotása, viszont – a stílusjegyek különbözősége ellenére is – valószínűleg közel egy időben születtek.

A sírláda sarkain Rotscheckből faragott, kannelúrázott törzsű, íón fejezetű pilaszterek állnak, hosszanti oldalain két-két antik ruhába öltöztetett, nyakában keresztet viselő, egyik kezében pálmaágot tartó gyermekangyal fogja a babérkoszorúba foglalt Nádasdy- (déli oldal) és Kanizsai-címereket (északi oldal). Hasonló címertartó figurákat találunk néhány 16–17. századi felső-magyarországi fali síremléken: azok hasonlóan rövid, húsos végtagú figurák, de általában nem angyalként szerepelnek az emlékeken, hanem vértet vagy polgárruhát viselnek. A rövid oldalakon a szalaggal összefogott babérkoszorúk közepén elhelyezett kehlheimi kőtáblákon rövid, latin nyelvű, szentenciaszerű bölcsességek szerepelnek.²⁵

A fedlap kialakítása a korban a templomok falain elhelyezett köepitáfiumokét követi, de valószínű, hogy eredetileg is a sírláda fedelének szánták. A tumbafedőlap legközelebbi stílusbeli analógiáit is fali síremlékek között találjuk meg. A pozsonyi Szent Márton-dómban látható az 1563-ban meghalt Wolfgang von Saurau udvari tanácsos vörösmárvány epitáfiuma, amely véleményünk szerint a legközelebbi rokonságban áll azzal a késő gótikában gyökerező vonalas stílussal, ami a lékai sírkövön elsősorban a Krisztus ágyékát eltakaró lepelnek, és a vértbe öltöztetett Nádasdy Tamás alakjának formálásában tapasztalható.²⁶ Báthory András országbíró (+1567) máriavölgyi fali síremléke ugyancsak tumbafedőnek készülhetett.²⁷ Szintén hasonló, bár későbbi ábrázolás Erdődy Anna és Illésházy István

5. Nádasdy (III.) Ferenc és Esterházy Anna Julianna
kettős cimere a templom külső falán

– Saurauéhoz hasonlóan – a pozsonyi Szent Márton-dómban elhelyezett fali síremléke (1577), ahol a pár a megfeszített Krisztus keresztfájának tövében, annak két oldalán térdel ugyanúgy, mint Nádasdy Tamás és hitvese a lékai domborművön.²⁸ A térdeplő alakok lábánál enyhén döntött kehlheimi kőtáblán szerepel az a hosszú felirat, amely a nádor címeit sorolja fel és emlékeztet a méltó cselekedeteire. A néhol kopott, és bal felső sarkán sérült feliraton a szöveg jól olvasható.²⁹ A kvalitásaiban az előzőhöz nem mérhető, de méreteiben impozáns, Nádasdy (III.) Ferenc és Esterházy Anna Julianna maradványait magában rejtő síremlék már egy másik korszak és egy másik stílus ugyancsak ékes példája, a magyar barokk főúri síremlékművészet kiemelkedő fontosságú darabja. Az országbírónak és feleségének emelt monumentális sír készítését a kutatás megpróbálta egy itáliai származású kőfaragó kismester, Francisco Piazzoli nevéhez kötni, aki 1667-ben lépett be a Pietro Orsolino (a feltételezett lékai *Mauermeister*) által 1662-ben alapított lékai építő- és kőműves céhbe.³⁰ Mivel összevethető példa hiányában, tehát a stíluskritika segítségével ennek a mesternek keze nyomát aligha fedezhetjük fel a síremléken, olyan írásos forrás felbukkanására kell várnunk, amely egyértelműen megnevezi annak készítőjét.

A sírláda négy sarkán négy imádkozó angyal kapott helyet, a sarkok fölött mezítelen, egyik karjukat

a magasba emelő gyermekalakok ülnek, amelyeknek korábban címer- vagy fáklyatartó funkciójuk lehetett (6. kép). A láda tetején emelkedő kereszten a kínhalt szenvedő Krisztus szobra látszik. A sírláda déli és északi oldalán feliratok emlékeznek az ott nyugvókra, Nádasdy Ferenc országbíróra és Esterházy Anna Juliannára.³¹ A sírláda keleti oldalán egymás mellett került elhelyezésre a Nádasdy és az Esterházy család címere, a nyugati oldalon két latin nyelvű felirat szerepel.³² Az országbírónak és feleségének emelt kettős tumba fontos hazai példája a felirat-orientált, nagy, „háromdimenziós” síremlék típusának. A 17. században általános tendenciává vált Nyugat-Európában, hogy a korábbi, egészalakos, inkább képi (címerek) közvetítő-eszközöket felvonultató síremlékek helyét, dísztelenebb, az írott szót használó darabok vették át.³³ A Nádasdy Ferencéhez és Esterházy Anna Juliannához hasonló, monumentális, feliratokkal gazdagon ellátott sírláda a korabeli hazai emléktárhelyen nem találjuk meg párhuzamait. Az országbíró által nyughelyül választott sírláda minden bizonnyal a mauzóleumnak mint emlékező-térnek funkciójából adódik: fontos szerepe lehetett a választásban annak, hogy Nádasdy saját sírját dédapja, a nádor tumbájához hasonlóvá kívánta tenni.

Síremlék a múltnak, a jelennek és a jövőnek

Egy egykor magas rangban álló, nagyobb közösség számára fontos személyiség temetkezőhelye, annak felállításának pillanatában a kollektív emlékezet helyévé válik. Ezért a temetkezőhely és a síremlék megválasztására – ha módjában állt – a mindenkor politikai elit komoly figyelmet szentelt. Az egyén még egyszer, immár utoljára, a temetkezőhelyen a síremléken keresztül bemutathatta magát az őt túlélő generációknak.³⁴ A síremlék a hatalom prizma volt már egészen a régi korokban is. A magas állami hivatal betöltő, rangos családból származó, fényes politikai vagy katonai karriert maga mögött tudó, vagyos személyiség síremlékén keresztül bizonyította saját maga kiemelkedő fontosságát a társadalom számára. E síremlékek nem ritkán az uralkodói temetkezőhelyek közelében álltak, méretükkel és pompájukkal gyakran konkurálva a királysírokkal is.³⁵

Egy kora újkori főúri síremléknek több feladatnak is eleget kellett tennie. Mindenekelőtt természetesen ott volt az elhunyt számára legfontosabb szempont: remény a feltámadásban és az üdvözülésben. Ezt sok esetben a síremlék feliratos részein ma is olvashatjuk. Az erényes élet bizonyítása mint az üdvözülés záloga a felirat feladata volt, amint az Nádasdy Ferenc és Esterházy Anna Julianna sírlá-

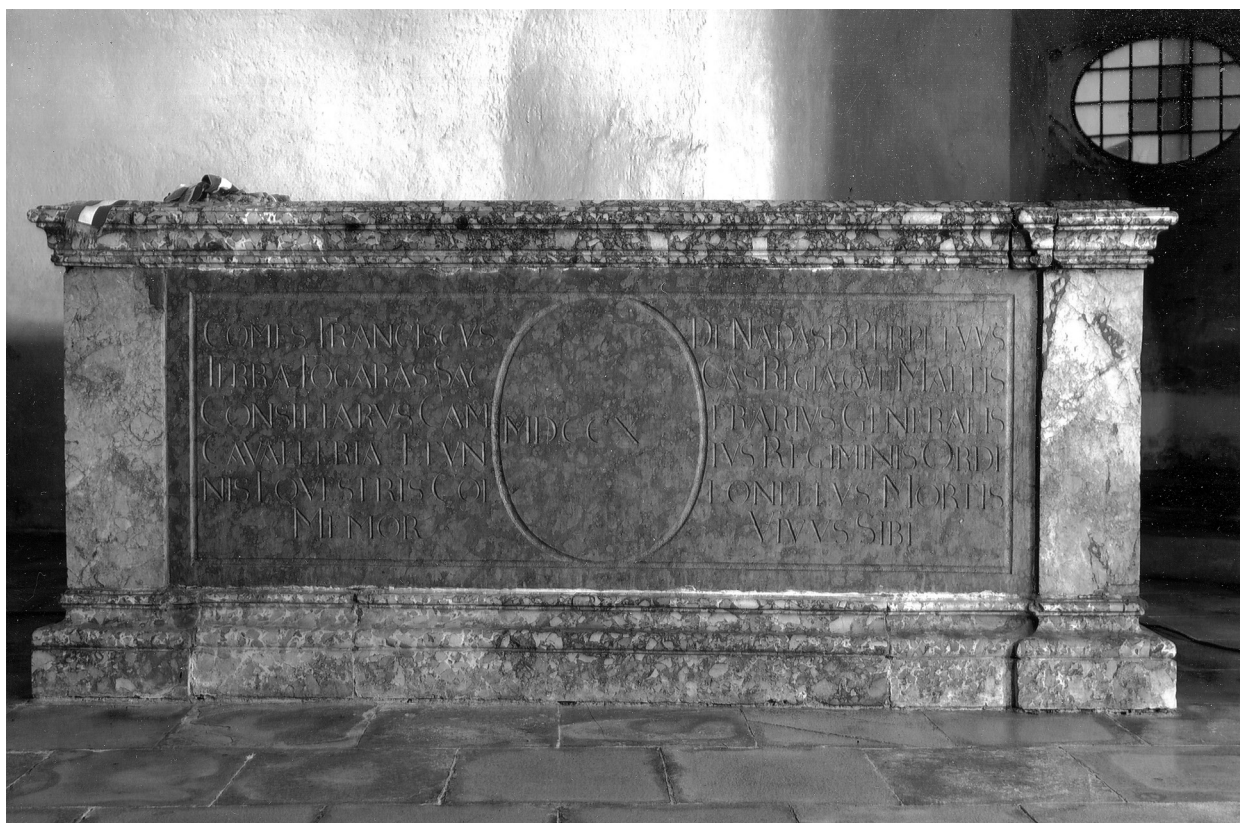
6. Címer- vagy fáklyatartó gyermekalak szobra Nádasdy Ferenc és Esterházy Anna Julianna kettős síremlékén

dájának nyugati falán is megjelenik.³⁶ A feliratokat gyakran képi elemek is kiegészítették. Ilyenek az országbíró és felesége síremlékének sarkain megjelenő imádkozó angyalfigurák vagy a tumba tetején emelkedő keresztfő Krisztusa.

A főrangúak síremlékének másik fontos funkciója a kora újkorban (is), hogy feliratokon keresztül elmondja az elhunyt nevét, származását, az általa viselt hivatalokat, halálának időpontját. Ebben a részben már kifejeződik az a csoporttudat, ami az egyént hivatalain keresztül egy szűkebb társadalmi (felső) réteg tagjaként definiálja. A csoporttudat mellett pedig még erőteljesebben ott áll az öntudatosság: az egyén elérte azt a hivatalt, amelyet abban az időben csak ő vagy rajta kívül nagyon kevesek viseltek. Ez Nádasdy Ferenc politikai karrierjében az országbírótságot és az udvari titkos tanácsosságot jelentette.

Harmadsorban ott szerepelnek a síremlékeken a családi címerek. A címer a családon keresztül a rendekhez kötötte az ott nyugvót, tehát egy ország politikailag cselekvőképes, vékony rétegéhez. De másfajta legitimációt is jelentett a család hátramaradt tagjai számára. Az elhunyt családi címerének és hivatalainak együttes feltüntetése a síremléken az utódgenerációk politikai-hivatali érvényesülésének záloga volt, az akkori jelennek és jövőnek szólt. A főúri vagy főhivatalnoki síremlék (e kettő a 17. századi Magyar Királyság területén ritka esetben vált el egymástól) csak a halottra való személyes emlékezés alkalmával – ami csak a vele közeli kapcsolatban állók számára adatott meg – vált a múltba tekintés eszközévé. A halott feltámadásba vetett hitének írásos vagy képi megjelenítése, leszármazottai boldogulásának reménye, családjának politikai

7. Nádasdy (IV.) Ferenc (†1723) sírlemléke

legitimációt kereső törekvései mind a jövő céljainak teljesülésében szántak közvetítő szerepet a sírlemlékeknek.

Nádasdy (IV.) Ferenc sírlemléke

Az 1671-ben a bécsi udvar által fő- és jószágvesztésre ítélt országbíró fia, Nádasdy (IV.) Ferenc pályája bizonyítja, hogy bár a család az ingatlan és ingó vagyon teljes konfiskálásával komoly károkat szenvedett, az utódok számára megmaradt a lehetőség, hogy magas rangú állami, egyházi vagy katonai pozíciókat töltsenek be. Nádasdy (IV.) Ferenc (1655/1656–1723) fényes katonatiszti karriert futott be a császári udvarban. A tanulmányait a pozsonyi és győri jezsuita iskolákban végző fiú 1686-ban részt vett Buda visszavívásában, 1690-ben udvari tanácsosi és kamarási címet nyert. Első feleségének, Széchy Erzsébetnek halála után (1689) két alkalommal is osztrák főrendi családok (Herberstein, Schrattenbach) leányait vette feleségül. A Rákóczi-szabadságharc alatt is hű maradt a császárhoz, bár a magyar hadszíntéren nem harcolt; a Rajna-menti harcmezőkön vett részt a spanyol örökösödési háborúban. 1704-től generális főstrázsamester, 1708-tól császári generális lett, 1714-ben nyerte lovassági

tábornoki címét. 1714 és 1721 között a Kollonich-huszárezred tulajdonosa volt, 1723-ban hunyt el.³⁷ Sírlemléke szintén Lékán áll (7. kép), amelyet valószínűleg már életében elkészíttetett. Ezért maradhatott befejezetlenül a halálózási dátum kifaragása a tumba egyik hosszanti falán („MDCCX”).³⁸

Korábban felmerült, hogy a tumba az 1604-ben Sárváron elhunyt, és valószínűleg eredetileg a lékai vár kápolnájában eltemetett, a tizenötéves háború hadvezérének, Nádasdy (II.) Ferencnek, a „fekete bégnek” a sírlemléke, ennek lehetőségét azonban teljes bizonyossággal kizárhatjuk. A sírlemlék feliratai egyértelmű bizonyítékul szolgálnak arra vonatkozóan, hogy kinek a holttestét rejtí a sírláda. (A Nádasdy Ferencről készült egykorú festett portrén a sírlemléken szereplő felirattal csaknem azonos szöveg szerepel.)³⁹ A „fekete bég” Nádasdy Ferenc sírlemléke sajnos nem maradt ránk.

Kép és önkép: a vallásos nemes és a magyar főrend reprezentációja Lékán, párhuzamai a mecénatúrában

I.

1655. március 15-én Wesselényi Ferenc lett Magyarország nádora, június 27-én a fiatalon, himlőben elhunyt IV. Ferdinánd öccsét, Lipót főherceget

magyar királlyá koronázták.⁴⁰ Nádasdy Ferencet az uralkodó ugyanezen a napon országbírónak nevezte ki.⁴¹ Nádasdynak ekkor még nem merült fel a neve a nádorjelöltek névsorában (Csáky István, Thököly Zsigmond és Perényi György nevei szerepeltek még az uralkodó és tanácsadói által összeállított négyfős listán.), de attól fogva, hogy a fiatal – csupán harminckét éves – főúr lett a második legrangosabb főméltóság a Magyar Királyságban, az ambíciózus Nádasdy célul tűzte ki a nádori cím elnyerését. Ha elérte volna ezt a méltóságot, mint ahogy ez később végül nem történt meg, dédapja, Nádasdy Tamás örökébe léphetett volna. Egy nádorságra készülő főrendnek – ugyanakkor ugyanúgy országbíróként is mint vezető főméltóságként – komoly anyagi ráfordításokkal meg kellett teremtenie saját rendi reprezentációját és e reprezentáció terjesztési csatornáit. Ez egyrészt elvárt volt részéről, másrészt szükségszerűnek tűnt egy önálló állami központ nélkül maradt Magyar Királyságban.

A fényes nádori udvar és a hozzá tartozó nádori reprezentáció megteremtésén szüntelenül dolgoztak Magyarország 16. és 17. századi nádorai: Nádasdy Tamás Sárváron, Thurzó György Nagybiccsén és Árván, Esterházy Miklós elsősorban Fraknón, Pálffy Pál Pozsonyban alakította ki rezidenciális központját és udvarát.⁴² Nádasdynak – habár nádor nem volt – a fent említettekhez hasonló udvara a Bécshez közeli Pottendorfban volt. Sopronkeresztúri⁴³ (ma: Deutschkreutz) és sárvári kastélyai mellett az 1650-es évektől kezdve egyre gyakrabban találjuk a Lajta-hegységtől északra fekvő Seibersdorfban, ahonnan könnyen elérhető volt számára a bécsi udvar és I. Lipót laxenburgi rezidenciája is, ahol a császár 1663-as konzíliumát, majd a török ellen 1664-ben hadba induló seregek szemléjét tartotta. (Utóbbi események idején Nádasdy már Pottendorfban rezideált.) Nádasdy bécsi tartózkodásaira az 1647-es esztendőől kezdődően egyre több forrás utal; nincs olyan év, hogy ne töltött volna el ott hosszabb-rövidebb időt. Nádasdy azon kevés magyar főurak közé tartozott Pálffy Pál és Zrínyi Miklós mellett, akik a császár titkos tanácsának (*Geheimer Rat*) aktív tagjai voltak. Ezért is volt szüksége egy Bécshez közeli uradalomra és kastélyra, habár az *Augustinerstrassén* az ágostonos remeték templomával szemben, a Hofburg közvetlen szomszédságában, Bécsben is volt háza.⁴⁴

Mint ahogy arra Buzási Enikő a *Századokban* 2010-ben megjelent tanulmánya rámutatott, Nádasdy tudatos és egymástól eltérő célokat szolgáló reprezentációt folytatott a császári udvarhoz közeli Pottendorfban és a dunántúli Sárváron.⁴⁵ Az országbíró tekintélyes képgyűjteményeit –korabeli leltárak alapján – rekonstruáló Buzási Enikő a fest-

mények tematikus és műfaji megoszlását is vizsgálta az egyes rezidenciák között. Az eddig azonosított festmények legnagyobb része a pottendorfi és sárvári kastélyok termeiben függött. A képek elhelyezése tervszerű programot követett: a Magyar Királyság területébe szervesen illeszkedő ősi birtok – amely alig több mint száz éve volt ekkor a család tulajdonában – várában, Sárváron az országbíró a családi múlttal vette magát körül. Itt az *„Új tárházban”* őrizte felmenőinek nagyalakos portréit, kialakítva ezzel egy genealogikus érdeklődésű központot, a kora újkori *Stammburg* típusához tartozó rezidenciát.⁴⁶ (Esterházy Pál később egy hasonlóan viszonylagosan ősi várban, Fraknón, amely apja, Esterházy Miklós nádor szerzeménye volt, helyezte el a család nagyméretű eredetfáját, és a fiktív és valós ősök portréiből kialakított ősgalériát.)⁴⁷

Sárvár a torony lovagtermének freskódíszsein keresztül a híres nagyapa, a „fekete bég” tetteire is emlékezett. A kutatás a képsorozat közvetlen előzményének és előképének sokáig a günzburgi Hohenlohe-kastély lovagtermének szintén a tizenöt éves háború csatáit ábrázoló ciklus darabjait tartotta, amelyeket 1653-as dél-német utazása során látott Nádasdy.⁴⁸ Buzási Enikő bizonyította e tézis tarthatatlanságát, és Christian Kner németújvári vászonkép-sorozatának (1637) mintaadó szerepére hívta fel a kutatás figyelmét.⁴⁹

A pottendorfi képgaléria ikonográfiai programja sokkal inkább koncentrált az akkori jelenre, mint a család dicső múltjára. Az országbíró aulikusságát és a birodalomhoz való tartozását hangsúlyozta az ún. *„Kaiserzimmer”* képi díszé, ahol az első tizenkét római császár portréjának *pendant*-jaként szerepelt tizenkét Habsburg császár arcképe. Ezen kívül meg kell említeni, hogy a Pottendorfban őrzött 121 portré közül 39 Nádasdy kortársait ábrázolta.⁵⁰ E portrék egy része az Elias Widemann által készített metszetsorozat darabjainak előképéül is szolgált.⁵¹ A fent említett festett főrendi portrék és a Nádasdyról és családjáról készült számtalan, szintén Pottendorfban elhelyezett arckép együttese jelezte az országbírónak (és utódainak) a magyar főméltóságok és rendek sorába való tartozását. A pottendorfi rezidencia festészeti díszé azt az „élő” rendi reprezentációt szolgálta, amelyben Nádasdy képes volt meghatározni a maga „politikai helyét” mind a Habsburg Monarchiában, mind a Magyar Királyságban.

II.

A lékai templom és mauzóleum építészeti képe a kutató számára egy 17. századi főrend sokrétű öndefiníciója különböző rétegeinek szétválasztására és bemutatására ad alkalmat. Az emlékegyüttes

egyedülállósága a hazai temetkezési kultúra épített párhuzamait vizsgálva válik láthatóvá. A kora újkori magyar főrendek, nemesi családok általában saját familiájuk tagjaival együtt temetkeztek a család birtokán álló várak kápolnáiban, a váraikhoz, kastélyaikhoz közel álló templomokban. A Thurzók temetkezőhelyei Árva várának kápolnája és a lőcsei Szent Jakab-templom voltak. A Máriássy család tagjai a márkusfalvi, a Telegdyek a mezőtelegdi, a Dessewfyek a héthársi, a Batthyányak a németújvári ferences templomban, a Perényiek a sárospataki református templomban, a Zrínyiek a szentilonai kápolnában jelölték ki végső nyughelyüket. Egyházi és világi méltóságok temetkeztek továbbá nagyobb városok székesegyházaiban, plébániatemplomaiban. A pozsonyi Szent Márton-dóm és a ferences templom, a nagyszombati Szent Miklós-plébániatemplom, a kassai Szent Erzsébet-plébániatemplom, a nyitrai Szent Emmerám-székesegyház, a kőszegi Szent Jakab-templom, a győri székesegyház, a szepeshelyi Szent Márton-templom, a bártfai Szent Egyed-templom „tömegével” fogadta be az ország nemesszaládjai elhalt tagjainak holttestét.⁵²

Utóbbi templomokat természetesen a nemesi familiák nem sajátíthatták ki kizárólag saját dinasztikus temetkezési helyüknek, mi több, arra sem akadt gyakran példa, hogy saját kriptát tartsanak fenn a templomhajó alatt húzódó altemplomokban. Erre az első törekvés Esterházy Miklós nádor által történt, aki azonban egy új és méreteiben impozáns templomot is építtetett a Nagyszombatban megtelepedett jezsuiták számára. A nádor elsődleges célja, mint tudjuk, nem temetkező templom építése volt: Esterházy Miklós Pázmány Péter közbenjárására egy reprezentatív és modern templomot emeltetett, ahova ő és családja a legfőbb kegyúr jogán temetkezhetett.⁵³ A templom ugyan nem vált a nemesszaládok és egyházi méltóságok által szívesen választott temetkezőhellyé (magát Pázmányt is a pozsonyi Szent Márton-dómban helyezték végső nyugalomra), kizárólagos családi mauzóleumról azonban itt sem beszélhetünk. Családi kriptá létesült ugyan a szentély alatt, ahová a felszentelés után mindjárt hat, korábban elhunyt Esterházy-gyermekek temettek, de a kriptának reprezentatív szerepe nem volt.⁵⁴ A felső templomban ráadásul ugyanúgy találhatók epitáfiumok, halotti címerek, mint a többi korabeli templomtérben – bár jóval kevesebb számban. Épp ezért sem állíthatjuk, hogy a nagyszombati templom teljesen a már meglévő hagyományba tagozódott volna be. Ez fakadt abból, hogy a 16. században kialakult jezsuita templomtípus kápolnasoros megoldása sokkal inkább az „árnyékvilágban élők” vallásos áhítatát segítette; a funerális utalások nagyrészt kiszorultak az iste-

ni világot glorifikáló gazdag freskó- és stukkódíszú templomterekből. Így tekinthetünk a nagyszombati jezsuita templomra, mint a lékai együttes irányába való továbblépés egyik állomására.

Ebben a templomban temették el nagy pompával 1652. november 26-án a vezekényi ütközetben elesett négy Esterházy vitézt, köztük a nádor fiát, Esterházy Lászlót, aki Nádasdy Ferenc sógora volt. A temetés ceremóniaszervező atyafiai között ott találjuk Esterházy Dániel, Forgách Ádám, Erdődy György és Batthyány Ádám mellett Nádasdy Ferencet is. Hogy kinek jutott a nagyszabású szertartás megvalósításában a legfőbb szerep, az a mai napig vita tárgyát képezi. Azt a tényt azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az esemény (a temetési menet és a *castrum doloris*) képi ábrázolásait Nádasdy Ferenc udvari metszőjének, Mauritz Langnak a kivitelezésében ismerjük ma is. Munkái a Nádasdy által Bécsben kiadatott, a temeti szertartás alatt elhangzott, latin nyelvű gyászbeszédet kísérték. A metszetek a sárvári Nádasdy-vár lovagtermét kifestő Hans Rudolf Miller – aki szintén Nádasdy udvari művésze volt – rajzai alapján készültek.⁵⁵

Ebből kifolyólag is feltételezhetjük, hogy a fiatal gróf már ekkor jártas volt a *pompa funebris* elemeinek alkalmazásában és komoly tudással rendelkezett arról, hogyan is kell temetkeznie egy magyar főúri család tagjának. Ugyanakkor Nádasdy saját maga temetését nem reprezentatív ceremóniális körülmények között képzelte el, mint azt Sente Bálint, Nádasdy udvari jegyzője által írásba foglalt végrendeletéből megtudjuk: „Zarándokságomnak jelire, meghidegült testem köz és minden cifra nélkül való ruhában tétessék le nyugalomra az örök feltámadásra.” (...) „mindennemő pompa nélkül legyen temetésem, estéli időn téven testemet az ő helyére.”⁵⁶ A temetésre valószínűleg egy a végrendelet kívánságához igazodó szerény szertartás keretein belül került sor 1671-ben.⁵⁷

Nem mulaszthatjuk el megjegyezni azt a 17. században a Habsburgok osztrák ágának temetkezésében történt változást sem, ami egy új dinasztikus temetkezőhely alapítását, és fokozatos kialakulását eredményezte. A még II. Mátyás felesége, Anna által 1617-ben a bécsi kapucinusok számára alapított templom kriptájába hosszabb szünet után – II. Ferdinánd ugyanis a Pietro da Pomis és Pietro Valnegro által tervezett grazi mauzóleumba temetkezett – helyezték végső nyugalomra III. Ferdinánd négy csecsemőkorban elhunyt gyermekét és első két feleségét. Ezzel az uralkodó kifejezte azt a szándékát, hogy ott családi temetkezőhelyet kíván létesíteni, és bővíteni kívánja a már álló, ún. *Gründergruft*-ot.⁵⁸

Az 1654-ben csupán húsz esztendősen himlőbetegségben elhunyt IV. Ferdinánd volt a következő Habsburg uralkodó, akit a *Kapuzinergruft*-ba temettek. Az ifjú király váratlan halála feltételezhetően Nádasdyt is gyors cselekvésre sarkallta egy új, kívánalmainak megfelelő temetkezőhely létrehozására. Mivel III. Ferdinánd császár is úgy rendelkezett, hogy a kapucinus kriptába kíván temetkezni, halálának évében, 1657-ben fia, I. Lipót bővítési munkálatokba kezdett. Az így kialakított *Leopoldsgruft* azonban hamarosan ismét további bővítésre szorult. 1700-ban a templom sekrestyése jegyezte fel, hogy nincs elég hely új koporsók tárolására. Az 1720-ban befejezett *Karlsgruft*-tal együtt a kriptá immár a felső templom alatt, annak teljes hosszában húzódott. A *Leopoldsgruft*-ot négy vastag pillér tagolja három hajóra, a koporsók a két fal menti sávban sorakoznak. A meglehetősen egyszerű stukkóornamentikával díszített térség minden bizonnyal a lékai altemplommal egy időben készült, és ahhoz hasonlóan a főhajó alatt helyezkedik el, igaz akkorig még nem annak teljes hosszában húzódott.⁵⁹ (Lékán természetesen más volt a helyzet: ott a templom együtt épült a kriptával.) A Habsburg uralkodóknak és családtagjainak a bécsi kapucinusok templomának kriptájába való temetkezése – a korábbi prágai és grazi pompával szakító, szerényebb, nyilvánosságot kerülő temetkezőhelye – új hagyományt teremtett. II. Mátyás (magyar királyként), III. és IV. Ferdinánd, valamint I. Lipót és családtagjaik egyszerű érckoporsói a halálban való egyenlőséget hangsúlyozták, és „megfelelően” reflektáltak arra a szigorú, és egyszerű vallásosságra, amely III. Ferdinánd vagy I. Lipót udvarát jellemezte.⁶⁰

Az országbíró reprezentatív temetkezőhelye azonban a nyilvánosság számára (is) készült. A kora újkorban egy-egy főúri család vagy magas rangú személy temetkezőhelye az adott helység látványosságának számított. Ezen kívül a minta követése miatt is látogatták egymás nyughelyét a nemesszaládók tagjai.⁶¹ Az országbíró emellett a mauzóleum fölött emelkedő templomot a saját és a katolizált lékai közösség áhítatának színterévé is alakította. A lékai kegyúri templom azonban nemcsak a kis faluban letelepített Ágoston-rendiek számára szolgált hajlékul, és nemcsak a környező lakosság számára jelentette, hogy az uraság új és tágas templommal ajándékozta meg őket, hanem az országbíró arra jártakor neki magának és lelkének is menedékül szolgált. Hogy valójában hány ima elmondására, és hány mise hallgatására volt itt lehetősége Nádasdynak, azt nem tudjuk, hiszen a templom 1669. szeptember 15-ei felszentelése és az országbíró 1670. szeptember 3-ai pottendorfi letartóztatása között egy év sem telt el.

III.

Léka és a már említett lorettomi templom- és kolostoralapítás mellett Nádasdy kegyúri tevékenységének emléke még a mariazelli Szent István-kápolna is, amelyet 1662. szeptember 8-án szenteltek a bazilika déli oldalhajójában. Az országbíró példaadó alapítványát később Esterházy Pál (Szent Katalin-kápolna, 1665–1680), Draskovich Miklós (Szent Imre-kápolna, 1670) és Szelepcsényi György (Szent László-kápolna, 1672) is követte. A Nádasdy által emelt kápolna oltárképét Tobias Pock festette (1665), amely Szent István király országfelajánlását ábrázolja.⁶² Mivel célunk annak bemutatása, hogy az országbíró mecénatúrája nem ismerte a véletlenszerűséget, el kell időznünk röviden a képtémánál, ami azt a hely- és időspecifikus (a 17. századi a Magyar Királyságban széles körben elterjedt) ikonográfiai típust jeleníti meg, amelyet a tudomány *Patrona Hungariae*-nek nevez.⁶³ Azzal, hogy ezt a képtípust választotta Nádasdy a dunántúli katolikus lakosság és a zarándokutakat tevő nemesség számára oly fontos alsó-ausztriai kegyhelyen alapított kápolna oltárképéül, felhívta a nemesi *communitas* többi tagját, hogy csatlakozzék hozzá, nemcsak mecénatúrájában, hanem a politikai színtéren is. Hogy a Szent Korona – amely tárgyként is megjelenik a kép középpontjában – patrocíniuma alatt szerveződő közösség *eszméi képe* világos volt a főurak számára, azt jelezte a további kápolnaalapítások sora. Ne feledjük azt sem, hogy 1665-ben készült az oltárkép, az 1664-es esztendőt követő esztendőben, amikor a hitét veszített nemesség talán minden korábbinál jobban érezte, hogy csakis saját erős közösségére számíthat politikai céljai megvalósításában. Nádasdy hasonló, sokkal nyíltabban „fogalmazó” gesztusa volt az 1663-ban, Jan Thomaszsal festetett oltárkép, amely az utóbbi évtizedig az árpási templom főoltárán állt, ahova azonban csak Nádasdy lefejezése után került.⁶⁴

A királyi udvar nélkül maradt Magyar Királyságban az ország területén élő rendi-politikai elit számára máskülönben is fontos volt az ország szétszakítottságának e két évszázadában az összetartozást kifejező Szent Korona eszméjének ápolása.⁶⁵ Ebben Nádasdynak is komoly szerepe volt: 1652-ben Bécsben újra kiadatta nagyapjának, a koronaőr Révay Péternek 1613-ban született államelméleti munkáját (*De Sacrae Coronae Regni Hungariae*), majd 1659-ben a korábban kéziratban maradt, hasonló című (*De Monarchia et Sacra Corona Regni Hungariae*) művét Majna-Frankfurtban.⁶⁶ A kiadások helyszínéből látjuk, hogy Nádasdy nemcsak az itthoni, de a birodalmi nyilvánosság előtt is ébren tartotta a Korona eszméjét és annak az országban élők számára jelentett fontosságát. Ebbe a sorba illeszkedik

a Nürnbergben 1664-ben megjelentetett, metszetekkel illusztrált nagyhatású munka, a *Mausoleum* is.⁶⁷

IV.

A *Mausoleum* révén a rövidebb időre elhagyott lékai mauzóleumhoz térünk vissza. A *Nádasdy-Mausoleum* egy olyan államelméleti, történeti érdeklődésű, de történeti érdeklődésében a jelen viszonyaira reflektáló, annak politikai valóságát irányítani kívánó munka, amely a sokszorosításnak, bőséges képanyagnak és a kiadás helyszínének köszönhetően széles rétegek véleményét formálhatta.⁶⁸ A kötetben szereplő 59 metszetes uralkodóportré mellett minden esetben rövid latin (Nicolaus Avancini) és német (Sigmund von Birken) kísérszöveg áll.⁶⁹ A nyomtatott uralkodói *pantheon* a genealógiai táblákhoz hasonlóan sorolja fel a nemzet nagy vezéreinek és királyainak képeit, és dicsőíti tetteiket rövid epigramma-, illetve elógium-szerű szövegek formájában. A mű tehát nemcsak nevét kölcsönözte a funerális művészet szótárából (egy 18. századi fordítás szerint: „koporsó-épület”),⁷⁰ hanem szöveges részei is a sírfeliratok tömörségét, verses kifejezőmódját vették mintául. Azal pedig, hogy együtt szerepeltette a régmúlt mitikus vezéreit (Keve, Kadisa, Keme, Béla, Buda, Attila stb.) és a Habsburg-ház 17. századi magyar királyait, igyekezett a dicső múltat a szintén dicső jelennel párhuzamba állítani, s ezen is túl a folytonosság szilárdságát hangsúlyozni. A *Mausoleum* célja mindenestre nem (csak) az volt, hogy a múltból ismereteket közvetítsen a jövőnek, hanem hogy a dicsőséges, emlékeztetőre érdemes múlt felidézésével igazolását adja a jelenben fennálló politikai viszonyoknak.

A *Mausoleum* a magyarság vezetőit *exemplumok*-ként, magasabb erkölcsi ideálokat megtestesítő, követendő mintaként mutatja fel az olvasó számára.⁷¹ Az exempláris példává váló személyeket minden korban a portré volt hivatott megjeleníteni, a portrénak azonban különböző módozatai váltak elterjedttek: egy ember portréját nemcsak az éremkép, a sírkőrelief, a szobor, a festmény, a metszet adta, hanem őt és életének fontos eseményeit ábrázoló szöveges emlékek is, sőt gyakran e képzőművészeti és irodalmi értékű alkotások együttese. A rövid szöveges portré és a képi ábrázolás együttese pedig csakúgy, mint a *Mausoleum* lapjainak esetében, a leggyakrabban a síremlékek relieves és epigráfiai részleteiként jártak egymással karöltve. Így nem is véletlen a munka mai fülnek szokatlanul hangzó *Mausoleum* elnevezése. A *Mausoleum* szöveges részei szekundér történeti forrásokká váltak csakúgy, mint a lékai síremlékek feliratai. A történeti folytonosságot hangsúlyozták, legitimáltak.

A következőkben azt próbáljuk bemutatni, hogyan vált Nádasdy Ferenc a lékai altemplom kiala-

kításával maga is történelmet *interpretáló* alkotóvá, (politikus) történésszé. Hogyan teremtette meg *saját* történelmét. E *teremtés* valós értékeként kell megmutatnunk, hogy a síremlékek letételének rendje az őstisztelet egyéni megnyilvánulása, annak a politikai törekvésekkel való kombinációja. Feltételezésünk szerint a templom felavatásának évében – úgy, ahogy napjainkban is – a kriptá négy központi pillére által határolt rövidebb tengelyében, egymással szemben helyezkedett el Nádasdy Tamás és Kanizsay Orsolya, valamint Nádasdy Ferenc és Esterházy Anna Julianna két kettős tumbája. A nádornak és feleségének márvány síremléke önmagában is külön dísz lehetett volna a kriptának, méltó helyét foglalhatta volna el az altemplom központi pontjában, a tengelyek metszéspontjánál is.⁷² Erre azért is joga lett volna, mert a család legmagasabb főméltósági címig eljutó tagjáé, Nádasdy Tamásé és a hatalmas birtoktesteket (köztük a lékait is) a család számára biztosító Kanizsay Orsolyáé volt.

E tumbának korábban már bemutatott fedőlapján a Krisztus keresztje alatt térdeplő keresztény főúri pár látható – Nádasdy Tamás katonai vértben, *athleta Christiként*. A kereszt lábánál elhelyezett kelheimi kőlap foglalja össze a nádor életének emlékeztető állomásait.⁷³ Mivel a dicső ős monumentuma már a 16. században elkészült, azt már csak *megfelelően* el kellett helyezni a családi kriptában. Nádasdy Ferenc azzal, hogy az önmaga és felesége tumbáját nádorságig jutó dédapjának síremlékével szemben, mintegy annak párdarabjaként tette le, olyan *emlékező teret* hozott létre, amely nem egyszerűen az ősök tisztelésének helye volt, hanem egyben emlékeztette az országbíró saját politikai céljaira: nádori ambícióira is. Az őstisztelet tere ily módon a jelen politikai céljainak legitimációs eszköze lett, méghozzá roppant elegáns, és az ősgalériáktól, családfáktól eltérően, kevésbé explicit módon.

Nádasdy megteremtette saját maga hosszútávú emlékeztetőnek alapjait is, önmagát pedig dédapjához hasonlatossá tette, akár azt is mondhatnánk, hogy megelőlegezte saját rangjának emelését azzal, hogy síremlékét nádor ősének síremléke mellé állíttatta.⁷⁴ Mindezzel együtt azonban elmondható az is, hogy a lékai mauzóleum mégis egy sokkal intímabb környezetben képzelte el az őskultusz ápolását, mint a *Stammburgok* ősgalériáinak reprezentatív terei. A lékai őstisztelet – értelemszerűen – nem kívánt szerepet játszani a birtokszerzésben, mint a díszes családi oklevelek gyűjtése és készítése,⁷⁵ nem a család megkérdőjelezhetetlen rangját kívánta képsorozatokkal igazolni, mint az ősgalériák festményei, vagy a nemzetségekönyvek metszetei.⁷⁶ A két síremlék letétele a lékai templom kriptájába, és azok természetes napfénnel való láthatóvá tétele

(a kriptá északi falán két kis ablak nyílik) Nádasdy nádori ambíciójának kifejezője volt – az akkoriban odalátogatók számára. Az utókor embere számára egy meg nem valósult cél mementója.

Esterházy Pál – párhuzam és mintakövetés

Esterházy Pál reprezentációjában megjelenő őskultusza sok változatban találta meg a nyilvánosság csatornáit.⁷⁷ A kismartoni Esterházy-kastély főhomlokzatán, a *mezzanin* fülkéiben a család fiktív őseinek, magyar őszvevéreknek, fejedelmeknek a büsztjei sorakoznak. A szélső rizalitoktól a középtengelyig, két irányban nyolc-nyolc mellszobor kapott helyet. A főbejárat fölött, a középtengelyben két, egymástól alig néhány arasznyi közelségben álló fülkében került elhelyezésre Esterházy Miklós és fia, Esterházy Pál büsztje. Esterházy Pál 1667-ben szerződött a bécsújhelyi Hans Matthias Mayrral a sorozat kifaragására.⁷⁸ A nádorságtól korban (és még időben is) meglehetősen távol álló Esterházy Pál Nádasdyhoz hasonlóan, sőt őt néhány évvel megelőzve helyezte saját mellszobrát nádor apjái mellé. Itt ugyanúgy a fiatalabb és ambiciózus családtag hasonlító magatartásával találkozunk, mint a lékai tumbákat elhelyező Nádasdy esetében két évvel később, amikor már két éve betöltetlen volt a nádori szék.

Esterházy Pál a saját családi temetkezőhely kérésével sógorához, Nádasdyhoz hasonlóan maga is sokat foglalkozott. Már 1678-as végrendeletében szerepel egy stukkódíszes, kis oltárral rendelkező családi mauzóleum terveze, amelyet az Esterházy Miklós mecénatúrája alatt épült nagyszombati templom egyik oldalkápolnája alatt kívánt megvalósítani, akkor még eredménytelenül. A kutatás számára ismert egy az akkor már nádor Esterházy Pál által, 1687-ben készített saját kezű rajz, amely a kismartoni ferences templom alatt építendő családi kriptá sematikus alaprajzát ábrázolja. Itt a két térre osztott kriptának egyik részében a fiatalon elhalt gyermekek koporsóit tervezte elhelyezni Esterházy, míg a másik, kis oltárral is rendelkező helyiségbe első felesége üvegkoporsóját szánta. A koporsó a valóságban is oly módon került letételre, hogy az 1682-ben elhunyt Esterházy Orsolya holttestét tartalmazó üveglappal fedett (tehát nyitott) koporsóra a felső kápolnából rálátott az ott a halott lelki üdvéért imádkozó.⁷⁹ Később a nádor szarkofágja is úgy került elhelyezésre, hogy arra a felső kápolnából rá lehetett látni. Galavics Géza a kriptába készült térdeplő szobrok kapcsán vetette fel Esterházy Pál

mintájaként II. Ferdinánd és Gonzaga Eleonóra grazi mauzóleumát, ahol a templomból egy nagyobb kör alakú nyíláson keresztül a két elhunyt szarkofágon fekvő képmására lehet látni.⁸⁰

Források bizonyítják azt is, hogy Esterházy Pál apjának és korábban meghalt rokonainak holttestét is Kismartonba akarta hozatni az általa a templom alatt kialakítani kívánt további négy kriptába. Ez az elképzelés már nem valósult meg, sőt a nádornak és első feleségének közös kriptája is megsemmisült a templomot és kolostort sújtó 1768-as tűzvészben. A kriptát egy 1856–57-es restaurálás során a kordivatnak megfelelően gótizáló karakterrel látták el.⁸¹ Esterházy Pál törekvéseiben megint csak annak a főúrnak képét kell látnunk, aki temetkezésében is reprezentálni kívánt, és rangjához méltó temetkezőhelyet alakíttatott ki. Annak kiképzését pedig maga tervezte meg.

Befejezés

Az Esterházy Pál által létrehozni kívánt családi temetkező templom mégsem teljesen ugyanazt a mecénási szándékot tükrözi, mint Nádasdy Ferencé Lékán. Sőt elmondhatjuk, hogy az őskultusz (kizárólagos) családi kriptá formájában való kifejeződése az egyetlen átvett részlete a kismartoni temetkező templomnak. Míg a lékai templom különböző szintjei többoldalú reprezentációt szolgáltattak, addig erről Kismartonban szó sem volt; már csak azért sem, mert a felső templom már korábban is létezett, így Esterházynak csak a kriptá építésébe lehetett beleszólása. Nádasdy Ferenc ezzel szemben egy teljesen új templom építtetésébe kezdett, amely egyrészt azt a célt szolgálta, hogy a család neves ősei, köztük is hangsúlyosan a nádorságig jutó Nádasdy Tamás és az országbíró közös végző nyughelyet kaphasson. Ezt Nádasdy ráadásul olyan módon tette, hogy az őstisztelet és a politikai célok kifejezésének szolgálatába tudta állítani a gondosan kialakított és rendezett temetkező tere. Másrészt a felső templom funerális utalásoktól megtisztított, egységes és modernnek számító devóciós tere reprezentálta mindazt, amit az építőművészet segítségével egy magas rangú, katolikus és a katolicizmus dunántúli elterjedésében érdekelt, egyházát híven szolgáló főrendtől korának közvéleménye elvárhatott. A lékai együttessel Nádasdy Ferenc egy olyan komplex képet hagyományozott magáról az utókorak, ami néha az írott forrásoknál is többet mond el annak koncipiátoráról és megvalósítójáról.

1 Kárffy 1910, 608. Az eredeti szöveg helyesírását és központosítását modernizáltuk.

2 Az Ágoston-rendi remeték számára épülő templom és kolostor alapító okirata 1655. november 1-jén született, amelyet néhány nappal később III. Ferdinánd király és Püsky János győri püspök is megerősített kézjeggyel. Az ünnepélyes alapkövetételre 1656. július 2-án került sor. – *Die Kunstdenkmäler des politischen Bezirkes Oberpullendorf* 2005, 327–328. A legfrissebb osztrák művészeti topográfia legtöbbször a Georg Dehio vezette egykori hatalmas vállalkozás egyik kötetére, a Burgenland emlékeit tárgyalóra támaszkodik (Dehio 1976); továbbá a Lékára vonatkozó rész gyakran utal Ägid Schermann csaknem nyolcvan éve született, Léka történetét bemutató munkájára: *Ägid Schermann: Geschichte von Lockenhaus. Martinsberg (Pannonhalma)* 1936. További (korábbi) topográfiai munkák, amelyek Lékát említik: *Dagobert Frey: Das Burgenland*. Wien 1929, XXIV.; *Alfred Schmeller: Das Burgenland*. Salzburg 1968, 145.

3 Dehio 1976, 172.

4 *Die Kunstdenkmäler des politischen Bezirkes Oberpullendorf* 2005, 329.

5 Tervezője Carlo Martino Carlone volt. – Munkásságának áttekintése az interneten is elérhető, a Petr Fidler vezette *Artisti Italiani in Austria* című projekt honlapján: http://www.uibk.ac.at/aia/carlone_carlo%20martino.htm – utolsó látogatás: 2014. július 24.

6 Nádasdy első, Pottendorfból címzett levele 1660. augusztus 27-én kelt. Az alsó-ausztriai birtok ez évi zálogba vételével, majd 1665-ös megvásárlásával az országbíró olyan Bécshez közeli, reprezentatív udvart hozott létre, amellyel korábbi, seibersdorfi udvarháza – amelyen ekkorra túl is adott – nem versenyezhetett. – *Toma* 2005, 218. Az országbíró – Toma Katalin, illetve a Nádasdy-kutatócsoport tagjai és Marti Tibor által folyamatosan bővített – itineráriuma az interneten is elérhető: http://nadasdy.barokkudvar.hu/site/?q=itinerarium_lista – utolsó látogatás: 2014. július 24.

7 Aggházy 1940, 88; Rózsa 1970, 189; Garas 1975, 224; Kelényi 1998, 114; Koppány 2002, 384, 391.

8 *Rados Jenő: Magyar oltárok*. Budapest é. n. [1938], 65. (CIV. tábla); Balogh 1940, 557; Aggházy Mária: A barokk szobrászat Magyarországon. I–III. Budapest 1959, II. 159; Mikó 2005, 627–628, 649.

9 A teljesség igénye nélkül néhány fontosabb munka: Oexle 1995; Grabmaler. Tendenzen der Forschung an Beispielen aus Mittelalter und früherer Neuzeit. Hrsg. von Wilhelm Maier – Wolfgang Schmid – Michael Viktor Schwarz. Berlin 2000; *Mark Hengerer: Zur symbolischen Dimension eines sozialen Phänomens: Adelsgräber in der Residenz (Wien im 17. Jahrhundert)*. In: *Wien im Dreißigjährigen Krieg – Bevölkerung, Gesellschaft, Kultur, Konfession*. Hrsg. von Andreas Weigl. Wien–Köln–Weimar 2001; *Quel corps? Eine Frage der Repräsentation*. Hrsg. von Hans Belting – Dietmar Kamper – Martin Schulz. München 2002; *Totenkult und Wille zur Macht. Die unruhigen Ruhestätten der Päpste in St. Peter*. Hrsg. von Horst Bredekamp – Volker Reinhardt. Darmstadt 2004; *Tod und Verklärung. Grabdenkmalskultur in der Frühen Neuzeit*. Hrsg. von Arne Karsten – Philipp Zitzlsperger.

Köln–Weimar–Wien 2004; *Macht und Memoria* 2005; *Grab–Kult–Memoria* 2007; *Julian Blunk: Das Taktieren mit den Toten. Die französischen Königsgrabmäler in der Frühen Neuzeit*. Köln–Weimar–Wien 2011; *Werner Telesko: „Hier wird einmal gutt ruhen seyn.“ Balthasar Ferdinand Molls Prunksarkophag für Franz Stephan und Maria Theresia in der Wiener Kapuzinergruft (1754)*. Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte LIX. 2010, 103–126.

10 Ugyancsak a teljesség igénye nélkül néhány fontos munka: Pálffy 2005; *Horn Ildikó: Báthory András és Boldizsár barczewói síremléke*. In: *Redite ad cor. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére*. Szerk. Krász Lilla – Oborni Teréz. Budapest 2008, 37–48; *Géza Pálffy: Kaiserbegräbnisse in der Habsburgermonarchie – Königskrönungen in Ungarn. Ungarische Herrschaftssymbole in der Herrschaftsrepräsentation der Habsburger im 16. Jahrhundert*. Frühneuzeit-Info XIX. 2008, 41–66; Szabó Péter: Nádasdy Ferenc és Pálffy Miklós vitézi kultusza. In: *Szabó* 2008, 147–158; *Szabó Péter: Temetkezési kultúránk újában felfedezett forrásai elé*. In: *Szabó* 2008, 159–178; *Szabó Péter: Térszimbolika a gyulafehérvári főtemplomban. Rekonstrukciós kísérlet a fejedelmi sírok meghatározására*. In: *Szabó* 2008, 179–190; *Viskolcz* 2009; *Mikó* 2010.

11 A templom kriptájába kezdetektől fogva az ágostonos rend tagjai is temetkeztek, de nem rendelkeztek olyan reprezentatív síremlékekkel, amelyeket az utókor megtartásra érdemesnek ítélt volna. Az ágostonos remeték temetkezése a külsőségeket teljességében mellőzte. A rend bécsi templomában, az Augustinerkircheben sem maradtak fenn a rendtagok sírkövei. Nemcsak a templom gótizáló átépítése miatt: korábbi metszet-, illetve festményábrázolásokon sem láthatóak a templomban.

12 A temetés 1669. október 7-én volt. – *Fallenbüchl* 1943, 68.

13 „... hogy abban eleim meghidegedett tetemeit általvitethessem.” – Kárffy 1910, 608; „Legelsőbben is temető helyemet rendezem Leukára, az én eleimnek régi szokott temető helyire, de nem oda, az hova eddig az többi testek tették, hanem az sz. Ágoston szerzetin lévő remete barátoknak tölem fundált s épüendő új templomban ...”, „... az hova annak utánna vitessem (...) mind az leukai várban levő több testekkel együtt az felül nevezett Augustinusokkal való végzésem szerint.” – *Schönherr* 1888, 184. Nádasdy Tamás síremlékét valószínűleg az őt túlélő felesége, Kanizsay Orsolya rendelte meg. Ez a tumba később az ő nyughelyéül is szolgált. A síremlék eredetileg a lékai vár kápolnájának kriptájában állt (l. *Gulyás Borbála* PhD-disszertációjának [Egy „magyar Zeuxis” Bécsben. Bocskay György (1510 k.–1575) kalligráfus tevékenysége] vitáját: *Művészettörténeti Értesítő* LXII. 2013, 337–351, Léka: 339, 345, 351). A tumbát az országbíró 1669-ben, a templom felszentelésének évében hozatta át az Ágostonrendiek templomának sírboltjába. – *Die Kunstdenkmäler des politischen Bezirkes Oberpullendorf* 2005, 348. A szarkofágról – elsősorban az annak feliratos tábláját készítő Bocskay György kalligráfus oeuvre-jének vonatkozásában – l. még Gulyás Borbála a *Művészettörténeti Értesítő* e számában olvasható cikkét.

14 A két országos főméltóság és feleségei tumbáját a 19. században elmozdították eredeti helyükről: 1875-ben

a szombathelyi Raffensberger-kőfaragóműhely állította őket helyre. – *Die Kunstdenkmäler des politischen Bezirkes Oberpullendorf* 2005, 348–349.

15 A római Santa Maria in Vallicella (Chiesa Nuova) Szent Domitilla-oltárképének főalakja a lékai alexandriai Szent Katalint ábrázoló oltárkép szentjének kétségtelen előképe. A festő magyarországi tevékenységéről: *Galavics* 2005. Egy másik, szintén Nádasdy megrendelésére készült, a későbbiekben még említésre kerülő Jan Thomas festményről: *Buzási* 2005/1, *Buzási* 2005/2.

16 *Sitte* 1897; *Michael Krapf*: Plastik. In: *Die Kunst des Barock in Österreich*. Hrsg. von Günther Brucher. Salzburg–Wien 1994, 129–195, 131.

17 *Fidler* 1990, 51, 424–425.

18 Nádasdy nevét Padova és Siena egyetemeinek matrikulái is őrzik. – *Veress Endre*: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864. Budapest 1941, 340. (Az újabb kiadású gyűjteményes munkák kivétel nélkül a Veress által feltárt adatokat vették át.)

19 Pietro Orsolino és felesége a Nádasdy Ferenctől kapott lékai birtokon telepedtek le, nevüket megtaláljuk a lékai anyakönyvekben. Orsolino 1662-ben alapította meg a lékai építő- és kőműves céhet. A községi jezsuita rendház tervezője is ő volt, amely 1677-ben készült el. – *Kunstdenkmäler des politischen Bezirkes Oberpullendorf* 2005, 330; *Koppány* 2002, 391–392. Orsolino nevével 1680-ban találkozhatunk utoljára a forrásokban – *Prickler* 1998, 177–178. Orsolino mesterlapja a már említett projekt honlapján: http://www.uibk.ac.at/aia/orsolino_pietro.htm – utolsó látogatás: 2014. július 24.

20 A lékai templom tervezőjének kiléte (egyelőre) ismeretlen, talán – elsősorban az alaprajzi párhuzam miatt – a bécsi Servitenkirche építészé lehet. A bécsi templom tervei nem maradtak fenn, az osztrák kutatás Carlo Martino Carlonét vagy Carlo Canevalét feltételezi építészének. – *Geschichte der Bildenden Kunst in Österreich*. Barock. Hrsg. von *Hellmut Lorenz*. München–London–New York 1999, 240; *Hellmut Lorenz*: Architektur. In: *Die Kunst des Barock in Österreich*. Hrsg. von *Günther Brucher*. Salzburg–Wien 1994, 11–79, 19. Az építész személyében már Rózsa György is Canevalét sejtette: *Rózsa* 1970, 189.

21 *Aggházy* 1940, 88; *Kelényi* 1998, 114. Az ovális alaprajzú szakrális terek 16. századi újjászületéséről: *Wolfgang Lotz*: Die ovalen Kirchenräume des Cinquecento. Römisches Jahrbuch für Kunstgeschichte VII. 1955, 7–99. Az ovális alaprajzi forma térhódításáról a római barokkban: *Rudolf Wittkower*: Carlo Rainaldi and the Architecture of the Full Baroque in Rome. *Art Bulletin* XIX. 1937, 2, 242–313.

22 A Nádasdy első római útját bizonyító possessor-bejegyzést Viskolcz Noémi találta meg egy az Österreichische Nationalbibliothekban őrzött, Nádasdy egykori pottendorfi könyvtárából származó Róma-útikönyvben: *Viskolcz* 2011, 341.

23 *Balogh* 1940, 557, a kép az 550. oldalon látható.

24 *Mikó* 2005, 627–628.

25 Nádasdy Tamás és Kanizsay Orsolya szarkofágjának feliratait először Rudolf Zimmerl közölte (*Zimmerl* 1953, Nr. 110). A nádor és az országbíró és feleségeik ketős tumbái feliratainak kritikai közlését Josef Stögernek köszönheti a kutatás (*Stöger* 1989). A következőkben a Stöger által közölt feliratokat emeljük e szöveg lábjegyzeteibe: „Meditatio Sapientis Mors est” (nyugati oldal),

„Memorare novissima tua, et in aeternu(m) non peccabis” (keleti oldal). – *Stöger* 1989, 53.

26 *Mikó–Pálffy* 2002, 124–125.

27 *Mikó* 2005, 628.

28 *Mikó–Pálffy* 2002, 129–130.

29 Stöger a szöveget annak hibáit javítva, és a hiányzó betűkkel kiegészítve közölte (*Stöger* 1989, 53–54): „Illustr(i) d(omi)no Thomæ Nadasdio Svmmo ingenio Singvlari virtvte viro Complvrivm lingva(rv)m Peritissi(m) o pace belloq(ve) clariss(imo) de vetvsta Comitv(m) Petendior(vm) familiæ prognato in Italia optimarv(m) artivm stvdys imbvto. Indeq(ve) cvm Cardinale Gaietano Bvda(m) reverso Regi Hvn(gariæ) Lvdo vico a secretis, post cvivs fata varia fortvnæ vicissitvdi(n)e acto primv(m) avspiciis melioribvs Bvden(si) Præfecto mox Vrbe Bvda militv(m) inco(n)sta(n)tia Tvrcis dedita, Solimanii pote(n)tia in arbitriv(m) Regis Ioan(n)is redacto, cvi virtvtem hom(in)is admiranti a thesavriss, sed de(n)vo proprio svo ac perpetvo proposito, illivsq(ve) Regis permissv patriæ restitvto Sacratiss(simi) ac potentiss(simi) Rom(ani) Hvng(ariæ) Bo(hemiæ) Sla(voniæ) Dal(matia) etc. Regis ac tandem Imp(eratoris) Ferdinandi consiliario perpetvum Svm(m)isq(ve) ac co(n)tinuatis apvd hvnc ad extremv(m) vitæ dvm pcrfvnto honoribvs, ac primvm tavernicor(vm) regiorvm mag(ist)ro, Mox Dal(matia) Croa(tia) et Sla(voni æ) Bano, Deinde iudici Cvriæ Regiæ statim svp(re)mo generaliq(ve) Postremo Palatino regni et proregi, optimo fidelissimo Consilio armisq(ve) Tvrcarvm profligatori patriæ illvstratori Conivnx amantissima Vrsvla Canisæa mærens p(iissime) p(osvit) Obiit Anno Domini MDLXII Qvarto nonas Ivniæ an(n)o ætatis svæ LXIII.”

30 *Koppány* 2002, 392.

31 A déli oldalon (*Stöger* 1989, 57): „Excelentissimo Comiti Francisco de Nadasd Perpetuo Terræ Fogarras Capitanei Generalis filio Palatini Nepoti S. C. R. M. Intimo Consiliario et Iudici Curia Ætatis Annorum XLIX XXX April MDCLXXI Vitæ Decedenti Monumentum Hoc Quod Sibi cum Pia Coniuge elegit Moesta Posteritas Posuit”; az északi oldalon (*uo.* 57): „Excellentissimæ Comitissæ Annæ Iulianæ Eszterhazy Palatini Filia Triumque Palatinidum Socru Excellentissimi Comitis Francisci de Nadasd Iudicis Curia & XXV Annis Raræ Tori Sociæ Sex filiorum et Octo filiarum Matri Quinque Nepotum Auia Nætæ XXVIII febr. MDCXXX Pia et L ectissimæ Coniugi Moestus Maritus Posuit Obijt XXII Ianu MDCCLXIX”.

32 Nyugati oldal (*Stöger* 1989, 58): „Quisquis ades qærens quisnam hac claudatur in Vrna Heu Lacrymas Moesto Lumine funde Pias. Binus Amor, Pietas Bina et Virtutis Imago, Sexus honor rari Lumina Bina Tori.”, illetve „Franciscus Nadasd Coniux cum Coniuge fida Anna Eszterhazy bina sepulcra tenent. Vivit honos, vivunt bene facta et Præmia Tanti Stemmatiss æternum Nuncia Fama canet.”

33 *Kohn* 2005, 31.

34 *Oexle* 1995; *Olaf B. Rader*: Legitimationsgenerator Grab: Zur politischen Instrumentierung von Begräbnisanlagen. In: *Grab–Kult–Memoria* 2007, 7–21.

35 Fontos esettanulmány: *Carolin Behrmann*: Die Gräber der Günstlinge. Zu den Grabmonumenten der Kardinäle René de Birague und Jules Mazarin in Paris. In: *Grab–Kult–Memoria* 2007, 131–158.

36 L. a 27. lábjegyzet.

37 Bessenyei 2005, 104–105.

38 A felirat: „Comes Franciscvs De Nadasd Perpetvvs Terrae Fogaras Sac. Cas. Regiaeque Mattis Consiliarivs Camerariivs Generalis Cavalleriae et vnivs Regiminis Ordinis Equestri Collonellivs Mortis Memor Vivvs Sibi”.

39 Ismeretlen festő: Gróf Nádasdy Ferenc lovassági tábornok képmása. 1715, olaj, vászon, 218×129 cm, Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Képcsarnok, leltári szám: 53.17. Reprodukálva: Főúri ősgalériák, családi arcképek a Magyar Történelmi Képcsarnokból. Szerk. Buzási Enikő. Kiállítási katalógus. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest 1988, 87. kép (kat. C. 64).

40 Az országgyűlést 1655. január 24-ére hívták össze, végül az csak március 9-én nyílt meg. – Külföldi hírtérkérről: G. Etényi Nóra: A magyar királyi udvar egy kortárs német hetilapban. Tudósítások az 1655-ös országgyűlésről. In: *Idővel paloták...* 2005, 172–191, 174–175, 180.

41 A Nádasdy-kutatócsoport (Buzási Enikő, Kiss Erika, Király Péter, Toma Katalin, Viskolcz Noémi) által szerkesztett honlap további hasznos és széleskörű információkkal szolgál az országbíró politikai pályájával kapcsolatban (is): <http://nadasdy.barokkudvar.hu/site/?q=eletrajz> (Toma Katalin összeállítása). – Utolsó látogatás: 2014. 07. 23. (A kutatócsoportról: Buzási Enikő: A 17. századi arisztokrata udvari kultúra formái Nádasdy Ferenc mecénatúrájának példáján. Egy interdiszciplináris kutatócsoport bemutatkozása. Századok CXLIV. 2010, 849–852.)

42 A nádori udvarokról: S. Lauter Éva: Nádori reprezentáció a XVII. században. Aetas VIII. 1992, 3, 5–18; Nádasdy Tamás sárvári várának építéséről: Koppány Tibor: Nádasdy Tamás udvara és az építészet. In: Magyar reneszánsz udvari kultúra. Szerk. R. Várkonyi Ágnes. Budapest 1987, 217–227; Thurzó György nádor biccsei udvara. In: *Idővel paloták...* 2005, 127–143; Pálffy Pál építészeti mecénatúrájáról: Anna Fundárková: Pálffy Pál építkezései. Sic Itur ad Astra XVII. 2003, 1, 15–35.

43 Sopronkeresztúr Nádasdy Ferenc főúri reprezentációjában betöltött szerepéről (1650-től „Nebenresidenz” – 1650 és 1660 között kiemelt fontosságú): Buzási 2013.

44 Toma 2010, 861.

45 Buzási 2010

46 Uo. 904–914.

47 Esterházy Pál őskultuszának megjelenése mecénatúrájában: Galavics Géza: A mecénás Esterházy Pál. (Vázlat egy pályaképhez.) Művészettörténeti Értesítő XXXVII. 1988, 136–161; Buzási Enikő: Fikció és történetiség az Esterházy család ősgalériájában és a Trophaeum metszeiben. In: *Történelem – kép* 2000, 411–424; Galavics Géza: Esterházy-családfa. In: *Történelem – kép* 2000, 387–389; Galavics 2002; Fazekas István: Esterházy Pál nádor és a család történet. Századok CXLIII. 2009, 905–917.

48 A falképsorozattal foglalkozó szakirodalom: Rózsa 1970, 189; Rózsa 1973, 107–120; Galavics Géza: A török elleni harc és egykorú világi képzőművészetünk. Művészettörténeti Értesítő XXV. 1976, 1–40; Galavics Géza: A sárvári vár török-magyar csataképei 1653-ból. In: Sárvár története. Szerk. Söpte István. Győr 2000, 451–468; Esterházy Pál Nádasdy vezette *Kavalierstour*járól: Horn Ildikó: Esterházy Pál: Itinerarium in Germaniam. 1653. Sic Itur ad Astra III. 1989, 2–3, 21–48.

49 Buzási 2012, 231–234.

50 Buzási 2010, 919–921.

51 A portrék metszettelőképi szerepéhez l. Buzási Enikő alapvető tanulmányát: Buzási 2001. Az egykori Révay Péter-munkához készült Szent Korona-ábrázolás (Wolfgang Kilian metszete) „mögé” – Buzási Enikő legújabb kutatásai szerint – maga Nádasdy gyűjtötte össze a magyarországi politikai és katonai elit tagjainak arcképeit mint megrendelő. – Buzási 2011.

52 Általánosságban, az európai tendenciákat számba véve: Mark Hengerer: Einleitung. Perspektiven auf die Bestattungskultur europäischer Oberschichten. In: *Macht und Memoria* 2005, 1–16, 8–9; illetve Mikó 2005, 644; Pálffy Géza által a Művészettörténeti Értesítőben közölt adattárakban a kutatók a győri és több felső-magyarországi templom késő reneszánsz és barokk síremlékeit vették számba.

53 A templom tervezője bizonyos Antonio mester, építőmestere Pietro Spazzo. A templom felszentelésére 1637-ben került sor. L. Petr Fidler: Univerzitný kostol. Trnava. In: Barok. Ivan Rusina a kol. Bratislava 1998, 389.

54 A hat gyermek temetésére mindjárt a templom felszentelését követő napon sor került (1637. augusztus 31.) – Viskolcz 2009, 246.

55 Szabó 1989, 21, 26; újabban: Viskolcz 2009, 245.

56 Schönherr 1888, 183.

57 Nádasdy a temetésről megegyezett az általa Lékára telepített ágostonos szerzetesekkel is. Az országbíró kivégzése után minden bizonnyal az ír származású ágostonos szerzetes, Nicolaus Donellan (Donellanus) (1610 k.–1679) gondoskodott a holttest ideiglenes Augustinerkirche-beli elhelyezéséről, majd Lékára szállításáról. Az udvari kapcsolatokkal rendelkező Donellan Nádasdy bécsi ügyeinek intézője is volt. – Toma 2008. Nádasdy bécsi kapcsolatairól újabban: Toma Katalin: Graf Franz III. Nádasdy und der Wiener Hof. In: Die weltliche und kirchliche Elite aus dem Königreich Böhmen und Königreich Ungarn am Wiener Kaiserhof im 16.–17. Jahrhundert. Hrsg. von Anna Fundárková et al. (Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien, VIII.) Wien 2013, 415–440.

58 Hawlik-Van de Water 1993, 24–28, 37.

59 Uo. 29–30, 37, 344.

60 A kérdéshez l. a következő munkák vonatkozó részeit: Anna Coreth: Pietas Austriaca. Ursprung und Entwicklung barocker Frömmigkeit in Österreich. München 1959; Magdalena Hawlik-Van de Water: Der schöne Tod. Zeremonialstrukturen des Wiener Hofes bei Tod und Begräbnis zwischen 1640 und 1740. Wien 1989.

61 Andreas Zajic: Zwischen Zentrum und Peripherie. Memoria und politische Integration des niederösterreichischen Adels in Spätmittelalter und Früher Neuzeit. In: *Macht und Memoria* 2005, 319–346, 320–321.

62 Galavics 2004, 101–107.

63 A képtémáról bővebben és alapvetően: Galavics 1975, 233–234.

64 A képről l. Buzási Enikő két nagyszabású tanulmányát: Buzási 2005/1; Buzási 2005/2.

65 Teszelszky 2009. Ábrázolásai a korszakban: Kees Teszelszky: A magyar korona megjelenése a kora újkori képzőművészetben. Művészettörténeti Értesítő LX. 2011, 1–10.

66 Teszelszky 2009. A magyar történelmi hagyomány öröklődéséről: R. Várkonyi Ágnes: Tradíció és innováció a kora újkori Közép-Európa udvari kultúrájában. In: *Idővel paloták...* 2005, 60–113, 75.

67 Legújabb hasonmás kiadása: Mausoleum Regum et Ducum Hungariae. A magyar királyok és hercegek arcképcsarnoka. [Nürnberg 1664.] Hasonmás kiadás. Előszó: Viskolcz Noémi. Fordította: Klemm László. Budapest 2005.

68 A Nádasdy-mecenatúra nemzetközi jelenlétéről és a Mausoleumról: G. Etényi 2002.

69 Rózsa György: A Nádasdy-Mausoleum és Nicolaus Avancini. Irodalomtörténeti Közlemények LXXIV. 1970, 466–478; Rózsa 1973; Mikó Árpád: Nádasdy-Mausoleum. In: *Történelem – kép* 2000, 389–390.

70 Galavics 2000, 64.

71 Hasonló célokat szolgáltak azok az itáliai mintákat követő, híres, valós történelmi és mitikus hőseket vegyesen ábrázoló falképsorozatok, az ún. *uomini famosi*-ciklusok, amelyek a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség területén egyaránt elterjedté váltak a késő középkortól egészen a 18. századig (pl. Vajdahunyad, Késmárk, Nagybicse). – Galavics Géza: Hősök és királyok képei a nagybicseai vár arkádjai alatt, 1720. In: *Történelem – kép* 2000, 390–391; Szabó Péter: A késmárki Thököly-udvar reprezentációja Thököly István (1581–1652) idején. A késmárki várkastély egyik falfestményének tanulságai. In: Szabó 2008, 310–319, 312–314.

72 Az összevetéshez l. Szabó Péter: Térszimbolika a gyulafehérvári főtemplomban. Rekonstrukciós kísérlet a fejedelmi sírok meghatározására. In: Szabó 2008, 179–190.

73 L. a 29. lábjegyzetet, ill.: Mikó 2005, 628.

74 A síremlékeken előforduló rejtett rangemelésekről: Kohn 2005, 39; Mikó 2010.

75 Nádasdy Ferenc Bálintffy Jánost, füzéri tisztartóját udvari genealógusként is alkalmazta. – Komáromy 1896.

76 Esterházy Pál őskultuszáról l. a 48. lábjegyzetet. A 17. században felvirágzó főúri genealógiai érdeklődés folytatója volt Esterházy Pál veje, Erdődy György (1680–1759) országbíró, aki galgóci *Stammburg*ájában ősgalériát tartott, és tervezte egy a *Trophaeum*hoz hasonló nemzetiségkönyv kiadását is. – Bubryák Orsolya: Az ősök tisztelése az Erdődy grófok mecénási programjában. In: *Idővel paloták...* 2005, 549–581. Újabban: Bubryák Orsolya: Családtörténet és reprezentáció. A galgóci Erdődy-várkastély gyűjteményei. Budapest 2013

77 L. ismét a 48. lábjegyzetet.

78 Galavics 1975, 240–242.

79 Viskolcz 2009, 246. (Esterházy rajza a 248. oldalon került közlésre.) Az Esterházy Orsolya holttestéről készült metszetről: Gizella Cennerné Wilhelmb: Totenbild der Fürstin Ursula Esterházy. In: *Triumph des Todes?* Hrsg. von Gerda Mraz. Ausstellungskatalog. Museum Österreichischer Kultur, Eisenstadt 1992, 334.

80 Galavics 1993

81 Viskolcz 2009, 246.

RÖVIDÍTVE IDÉZETT IRODALOM

Aggházy 1940 – Aggházy Mária: Centrális barokk-templomok a Dunántúlon. A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye LXXIV. 1940, 87–92.

Balogh 1940 – Balogh Jolán: A késő-renaissance és a korabarokk művészet. In: A kereszténység védőbástyája. (Magyar Művelődéstörténet, III.), Szerk. Lukinich Imre. Budapest 1940, 513–570.

Bessenyei 2005 – Bessenyei József: A Nádasdyak. Budapest 2005.

Buzási 2001 – Buzási Enikő: Nádasdy Ferenc pottendorfi galériájának fennmaradt arcképei és a Widemann-portrészorozatok. Művészettörténeti Értesítő L. 2001, 15–30.

Buzási 2005/1 – Buzási Enikő: A Köpenyes Madonna Árpásról: Jan Thomas Nádasdy Ferenc számára festett műve 1663-ból (Meghatározás, datálás, attribúció). Művészettörténeti Értesítő LIV. 2005, 245–286.

Buzási 2005/2 – Buzási Enikő: Gondolatok Nádasdy Ferenc mecenatúrájáról, avagy mikor készült az árpási főoltárkép. In: *Idővel paloták...* 2005, 582–624.

Buzási 2010 – Buzási Enikő: Nádasdy Ferenc országbíró rezidenciáinak festészeti berendezéséről. Századok CXLIV. 2010, 895–931.

Buzási 2011 – Buzási Enikő: Portrészorozatok a 17. századi magyar arisztokraták politikai reprezentációjában. Művészettörténeti Értesítő LX. 2011, 11–21.

Buzási 2012 – Buzási Enikő: „Mint hogy penigh magunk ritkan residealunk ot Saruarot...”. Nádasdy Ferenc országbíró és sárvári vára a források alapján. Művészettörténeti Értesítő LXI. 2012, 229–252.

Buzási 2013 – Buzási Enikő: Nádasdy Ferenc mecénás-életművének elpusztult emléke: a sopronkeresztúri kerti palota. Művészettörténeti Értesítő LXII. 2013, 233–245.

Dehio 1976 – Georg Dehio: Burgenland. Bearb. von Adelheid Schmeller-Kitt. (Die Kunstdenkmäler Österreichs, 2.) Wien 1976.

Die Kunstdenkmäler des politischen Bezirkes Oberpullendorf 2005 – *Die Kunstdenkmäler des politischen Bezirkes Oberpullendorf.* (Österreichische Kunsttopographie, LVI.) Bearb. von Judith Schöbel – Ulrike Steiner. Horn 2005.

Fallenbüchl 1943 – *Fallenbüchl Ferenc:* Az ágostonrendiek Magyarországon. Budapest 1943.

Fidler 1990 – Petr Fidler: Architektur des Seicento. Baumeister, Architekten und Bauten des Wiener Hofkreises. Phil. Habil. maschinschr. Handschrift. Innsbruck 1990.

Galavics 1975 – Galavics Géza: Hagymány és aktualitás a magyarországi barokk művészetben: XVII. század. (A barokk képzőművészeti tematika helyi elemei.) In: Magyarországi reneszánsz és barokk. Művészettörténeti tanulmányok. Szerk. Galavics Géza. Budapest 1975, 231–277.

Galavics 1993 – Galavics Géza: Ismeretlen szobrász: Esterházy Pál és Esterházy Orsolya (?) síremlék szobrai, 17. század vége. In: Barokk művészet Közép-Európában. Utak és találkozások. Szerk. Galavics Géza. Kiállítási katalógus. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest 1993, 412–413.

Galavics 2002 – Galavics Géza: Ősök, hősök, szent királyok. Történelmünk és a barokk képzőművészet. In: *Történelem – kép* 2000, 63–72.

- Galavics 2002 – Galavics Géza: Esterházy László tézislapja (1680) – egy főrangú család múlt és jövőképe. In: Tanulmányok Détsy Mihály nyolcvanadik születésnapjára. Szerk. Bardoly István – Haris Andrea. Budapest 2002, 269–298.
- Galavics 2004 – Galavics Géza: Magyar főurak és a mariazelli bazilika magyar kápolnái. In: Mariazell és Magyarország. Egy zarándokhely emlékezete. Szerk. Farbak Péter – Serfőző Szabolcs. Kiállítási katalógus. Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeuma, Budapest 2004, 93–112.
- Galavics 2005 – Galavics Géza: Jan Thomas, az utolsó Rubens-tanítvány és magyar mecénása. Művészettörténeti Értesítő LIV. 2005, 19–40.
- Garas 1975 – Garas Klára: Az olasz mesterek és a magyarországi barokk térhódítása. Művészvándorlás, művészeti kapcsolatok. In: Magyarországi reneszánsz és barokk. Szerk. Galavics Géza. Budapest 1975, 201–230.
- G. Etényi 2002 – G. Etényi Nóra: A nürnbergi nyilvánosság és a Nádasdy Mausoleum. In: Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Szerk. Fodor Pál – Pálffy Géza – Tóth István György. Budapest 2002, 121–137.
- Grab–Kult–Memoria 2007 – Grab–Kult–Memoria. Studien zur gesellschaftlichen Funktion und Erinnerung. Hrsg. von Carolin Behrmann – Arne Karsten – Philipp Zitzlsperger. Köln–Wien–Weimar 2007.
- Hawlik–Van de Water 1993 – Magdalena Hawlik–Van de Water: Die Kapuzinergruft. Begräbnisstätte der Habsburger in Wien. Basel–Freiburg–Wien 1993.
- Idővel paloták... 2005 – Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században. Szerk. G. Etényi Nóra – Horn Ildikó. Budapest 2005.
- Kárfy 1910 – Kárfy Ödön: Gróf Nádasdy Ferenc meghívója a Lékán építendő családi sírbolt és templom alapkövetételére 1656. Történelmi Tár (Új folyam) XI. 1910, 608.
- Kelényi 1998 – Kelényi György: Kora barokk. In: Magyarország építészetének története. Szerk. Sisa József – Dora Wiebenson. Budapest 1998, 109–121.
- Kohn 2005 – Renate Kohn: Zwischen standesemäßen Repräsentationsbedürfnis und Sorge um das Seelenheil. Die Entwicklung des frühneuzeitlichen Grabdenkmals. In: *Macht und Memoria* 2005, 19–46.
- Komáromy 1896 – Komáromy András: Nádasdy Ferenc országbíró mint genealógus. Turul XIV. 1896, 39–41.
- Koppány 2002 – Koppány Tibor: Művészek és mesterek a 16–17. századi Kanizsai–Nádasdy birtokok építkezésén. In: Détsy Mihály nyolcvanadik születésnapjára. Tanulmányok. Szerk. Bardoly István – Haris Andrea. Budapest 2002, 379–396.
- Macht und Memoria* 2005 – *Macht und Memoria*. Begräbniskultur europäischer Oberschichten in der Frühen Neuzeit. Hrsg. von Mark Hengerer. Köln–Weimar–Wien 2005.
- Mikó–Pálffy 2002 – Mikó Árpád – Pálffy Géza: A pozsonyi Szent Márton-templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei (16–17. század). Művészettörténeti Értesítő LI. 2002, 107–172.
- Mikó 2005 – Mikó Árpád: Késő reneszánsz és kora barokk síremlékek a Magyar Királyság területén (1540–1690). In: *Idővel paloták...* 2005, 625–660.
- Mikó 2010 – Mikó Árpád: Kettős olvasatú síremlékek a kora újkori Magyarországon. In: Színlelés és rejtőzködés. A kora újkori magyar politika szerepjátékai. Szerk. G. Etényi Nóra – Horn Ildikó. Budapest 2010, 313–330.
- Oexle 1995 – Otto Gerhard Oexle: Memoria als Kultur. In: Memoria als Kultur. Hrsg. von Otto Gerhard Oexle. Göttingen 1995, 9–78.
- Pálffy 2005 – Géza Pálffy: Die adelige Funeralkultur und Typen der Grabdenkmäler in Ungarischen Königreich im 16. und 17. Jahrhundert. In: *Macht und Memoria* 2005, 483–513.
- Prickler 1998 – Harald Prickler: Die Lockenhauser Maurer- und Steinmetzenzunft. Ein Beitrag zur Kunst- und Handwerksgeschichte des Barock im burgenländisch-westungarischen Raum. In: Zur Landeskunde des Burgenlandes. Festschrift Hanns Schmid. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, 100.) Eisenstadt 1998, 177–197.
- Rózsa 1970 – Rózsa György: Nádasdy Ferenc és a művészet. Művészettörténeti Értesítő XIX. 1970, 185–202.
- Rózsa 1973 – Rózsa György: Magyar történetábrázolás a 17. században. Budapest 1973.
- Schönherr 1888 – Schönherr Gyula: Nádasdy Ferenc országbíró végrendelete. Történelmi Tár XI. 1888, 176–187, 369–382, 580–591.
- Sitte 1897 – Alfred Sitte: Balthasar Herold als Glockengießer. Mittheilungen der K. K. Central-Commission für Forschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmäler 1897, 230–231.
- Stöger 1989 – Josef Stöger: Die Inschriften der Krypta von Lockenhaus. Burgenländische Heimatsblätter LI. 1989, 2, 52–70.
- Szabó 1989 – Szabó Péter: Végtestesség. A főúri gyászszertartás mint látvány. Budapest 1989.
- Szabó 2008 – Szabó Péter: Jelek, rítus, udvari kultúra. Repräsentáció és politikai tekintély a kora újkori Magyarországon. Budapest 2008.
- Teszelszky 2009 – Kees Teszelszky: Az ismeretlen korona. Jeleltetések, szimbólumok és nemzeti identitás. Pannonthalma 2009.
- Toma 2005 – Toma Katalin: Gróf Nádasdy Ferenc országbíró politikusi pályaképe (1655–1666). Doktori disszertáció. Kézirat. Budapest 2005.
- Toma 2008 – Toma Katalin: Egy ír szerzetes közvetítő szerepe a bécsi udvarban. Donellan és Nádasdy. In: Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban. Szerk. G. Etényi Nóra – Horn Ildikó. Budapest 2008, 163–170.
- Toma 2010 – Toma Katalin: Gróf Nádasdy Ferenc mecénási működésének társadalmi, anyagi és szellemi háttere. Századok CXLIV. 2010, 853–872.
- Történelem – kép 2000 – Történelem – kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon. Szerk. Mikó Árpád – Sinkó Katalin. Kiállítási katalógus. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest 2000.
- Viskolcz 2009 – Viskolcz Noémi: Az Esterházyak temetkezéséről a 17. században. Művészettörténeti Értesítő LVIII. 2009, 245–269.
- Viskolcz 2011 – Viskolcz Noémi: Nádasdy Ferenc és Róma. In: Eruditio, virtus et constantia. Tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére. Szerk. Imre Mihály – Oláh Szabolcs – Fazekas Gergely Tamás – Száraz Orsolya. Debrecen 2011, 340–349.
- Zimmerl 1953 – Rudolf Zimmerl: Die Inschriften des Burgenlandes. Stuttgart 1953.

A 17th CENTURY BURIAL PLACE FOR ARISTOCRATS.
LORD CHIEF JUSTICE FERENC NÁDASDY AND THE CREATION OF THE NÁDASDY CRYPT IN
THE AUGUSTINIAN CHURCH OF LÉKA

In recent decades, especially in German language areas, several monographs and studies have stressed the source value in political and social history of the representative relics of burial places and sepulchral art. The resting places of Hungarian aristocrats of the early modern age are also more than mere (style historical, iconographic) sources of “traditional” art historical investigations, as is also pointed out by several recent scientific works in Hungary.

Lord Chief Justice Ferenc III Nádasdy (1623–1671) had the Nádasdy family mausoleum built in Léka (Lockenhaus, Austria). The converted aristocrat commissioned Pietro Orsolino, master builder from Siena, to erect a church and monastery for the Augustinian hermits and the population of the small Transdanubian village. The innovation of the crypt completed in 1669 lies in admitting solely the remains of the Nádasdy family members according to the original concept of the chief justice, thus becoming the first family mausoleum in the crypt of a church running the whole length of the church space.

When Ferenc Nádasdy was executed for his part in the Wesselényi conspiracy against the court in Vienna in 1671, there were two tombs in the central space of the crypt to which an ornamental staircase led from the middle of the nave of the oval church. The chief justice had the double tomb (c. 1562) of his great grandparents palatine Tamás Nádasdy and Orsolya Kanizsay – an outstanding specimen of 16th century Hungarian sepulchral art – transferred from the chapel of Léka castle. The tomb is covered with a late gothic slab showing the palatine and his wife kneeling at the stem of the cross. The monumental baroque tomb of Ferenc Nádasdy and his wife Anna Julianna Esterházy (c. 1669) was probably made by masters of the Léka guild of builders and masons.

Research of the past years has shown that extensively travelled and highly cultured Ferenc Nádasdy was one of the most conscious aristocratic patrons of the art in Hungary who put the arts sharp-wittedly in the service of his own representation and the political propaganda

of the Hungarian Kingdom. In his residences (Keresztúr, Sárvár, Seibersdorf, Pottendorf) he set up picture galleries with different representative goals each; as the holder of the advowson, he had churches (Loretom, Léka) and chapels (Mariazell, St Stephen's chapel) founded and ordered altar paintings. He relied on printing to disseminate internationally the historical continuity of the Hungarian statehood threatened by the Ottoman Empire (*Mausoleum*) and the unity of the Hungarian nation of the estates (series of Widemann portraits).

The crypt of the Léka church was the place of the reverence of ancestors and the expression of Ferenc Nádasdy's ambition to become palatine. By positioning his and his wife's tomb opposite his great-grandfather's in the crypt he founded implied his wish to become similar to his forefather. During his political career he failed to acquire the title of palatine, but the “adopter” of the art patron model created by Nádasdy, his brother-in-law Pál Esterházy attained it. Similarly to Nádasdy, Esterházy also had a family crypt built later in the centre of his residence Kismarton (Eisenstadt, Austria) emulating in concept the example of Léka and the Graz mausoleum of Ferdinand II as regards form.

UGRY Bálint, művészettörténész, Magyar Tudományos Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Művészettörténeti Intézet / art historian, Hungarian Academy of Sciences, Research Centre for the Humanities, Institute of Art History, ugry.balint@btk.mta.hu

Kulcsszavak: Nádasdy Ferenc országbíró, Léka, Ágostonrendi templom és kolostor, temetkezés, tumba, Nádasdy-kripta, 17. századi főúri mecénatúra, Nádasdy Tamás nádor, Kanizsay Orsolya, Esterházy Anna Julianna, Nádasdy (IV.) Ferenc / *Keywords:* Lord Chief Justice Ferenc Nádasdy, Lockenhaus, Augustinian church and cloister, burial, tomb, Nádasdy-crypt, 17th century art patronage of Hungarian aristocracy, palatine Tamás Nádasdy, Orsolya Kanizsay, Anna Julianna Esterházy, Ferenc (IV.) Nádasdy